

1

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1.1 Πολιτιστικά αγαθά και πολιτιστική κληρονομιά, η διαχρονική διεύρυνση του αντικειμένου

Η έννοια του πολιτιστικού αγαθού δεν είναι στατική. Σταδιακά, από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα, ο όρος του πολιτιστικού αγαθού έχει διευρυνθεί ώστε να συμπεριλάβει όχι μόνο τα μεμονωμένα μνημεία αλλά και τα ευρύτερα σύνολα.

Στη Σύμβαση της Χάγης, το 1954, τα πολιτιστικά αγαθά ορίζονται ως «τα κινητά και ακίνητα αγαθά που έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε έθνους» (ΦΕΚ 6/Α/1981, 1981). Ως πολιτιστικά αγαθά σήμερα νοούνται όλα τα κατάλοιπα που τεκμηριώνουν διαχρονικά τις ανθρώπινες δοξασίες, τις δραστηριότητες και τα επιτεύγματα και των οποίων η διαφύλαξη είναι απαραίτητη για την πνευματική και ψυχική ισορροπία, την ποιότητα ζωής και την πολιτιστική ταυτότητα των σημερινών ανθρώπων και των μελλοντικών γενεών (Μαλλούχου-Tufano, 2015, p. 11). Βάσει του Ν. 3028 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ως πολιτιστικά αγαθά νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου (ΦΕΚ 153/Α/2002, 2002), που αποτελούν τεκμήρια πολιτισμού και βασικό στοιχείο για την ταυτότητα ενός λαού (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002).

Ο προβληματισμός για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών¹ ξεκίνησε στις αρχές του 19ου αιώνα, μετά το τέλος των εχθροπραξιών² και την πτώση του Ναπο-

1 Έως τότε, μόνο η Σουηδία είχε, ήδη από το 1666, θεσπίσει νομοθεσία για την προστασία των εθνικών της μνημείων.

2 Η καταστροφή των πολιτιστικών θησαυρών και η μεταφορά ή η πώλησή τους έξω από τη χώρα προέλευσης αποτελούσαν πάγια τακτική παγκοσμίως ήδη από την αρχαιότητα έως και τα νεότερα χρόνια.

λέοντα (1815). Οι λεηλασίες των πολιτιστικών αγαθών της Γερμανίας, της Ιταλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και της Αιγύπτου από τους Γάλλους κατά τη διάρκεια των ναπολεόντειων πολέμων ήταν τέτοιες, ώστε οι χώρες αυτές αναγκάστηκαν να υπογράψουν συνθήκες παραχώρησης των πολιτιστικών αγαθών στους Γάλλους. Στις συνθήκες που υπογράφονταν μετά τη λήξη των πολέμων αυτών, ξεκίνησαν να περιλαμβάνονται διατάξεις για την επιστροφή των αγαθών αυτών (Κόνσολα, 1995).

Η πρώτη συνθήκη που προέβλεπε την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών τα οποία είχαν εξαχθεί παράνομα από τις χώρες προέλευσής τους σε περίοδο εχθροπραξιών υπογράφηκε στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815 (Χριστοδουλίδης, 1991). Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ο Κώδικας Lieber που εξεδόθη το 1863 κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου προέβλεπε την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια συρράξεων και απαγόρευε την πώληση ή την καταστροφή τους (Μυλωνόπουλος, 2006).

Τα επόμενα χρόνια, οι Συμβάσεις της Χάγης³ (το 1899 και το 1907), το ψήφισμα της Αθήνας το 1934,⁴ η Χάρτα της Αθήνας⁵ και το Σύμφωνο της Ουάσινγκτον⁶ που συνάφθηκαν για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο εχθροπραξιών περιορίζονταν στη διαπίστωση ότι τα πολιτιστικά αγαθά πρέπει να προστατεύονται, χωρίς όμως να θεσπίζουν ρυθμίσεις, μέτρα και περιορισμούς για την επίτευξη της προστασίας αυτής.

Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις καταστροφές που συντελέστηκαν, ιδρύθηκαν διεθνείς οργανισμοί (η UNESCO,⁷ το Συμβούλιο της Ευρώ-

3 Οι Συμβάσεις της Χάγης συγκαταλέγονται στις πρώτες επίσημες ανακοινώσεις των νόμων του πολέμου και των εγκλημάτων πολέμου στο σώμα του διεθνούς δικαίου.

4 The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Το ψήφισμα της Αθήνας υιοθετήθηκε από το συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το έτος 1931 και διοργανώθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων της Κοινωνίας των Εθνών. Στο πλαίσιο του Ψηφίσματος διατυπώθηκαν επτά βασικοί άξονες που είναι γνωστοί ως Carta del Restauro. Στο Ψήφισμα διατυπώθηκε για πρώτη φορά ο διεθνής χαρακτήρας της πολιτιστικής κληρονομιάς και επισημάνθηκε η ανάγκη και η υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να προστατεύει τα πολιτιστικά αγαθά. Διαθέσιμο στο <https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>

5 Σε συνάντηση αρχιτεκτόνων, στο πλαίσιο του «Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής» που πραγματοποιήθηκε το έτος 1933 στην Αθήνα, εκδόθηκε η Χάρτα της Αθήνας, στην οποία διατυπώθηκαν προτάσεις και συστάσεις για την αρχιτεκτονική κληρονομιά.

6 Το Σύμφωνο της Ουάσινγκτον ή Σύμφωνο Roerich είναι μια συνθήκη για την προστασία των καλλιτεχνικών και επιστημονικών ιδρυμάτων και των ιστορικών μνημείων, η οποία υπογράφηκε στις 15 Απριλίου 1935. Το σημαντικότερο μέρος του Συμφώνου Roerich είναι η νομική αναγνώριση ότι η προστασία του πολιτισμού είναι πάντα πιο σημαντική από οποιαδήποτε στρατιωτική ανάγκη.

7 Η UNESCO είναι ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που ιδρύθηκε το 1945 με σκοπό τη μέριμνα για τη συντήρηση και την προστασία της παγκόσμιας παρακαταθήκης βιβλίων, έργων τέχνης και άλλων μνημείων ιστορικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

πης,⁸ το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM),⁹ το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM),¹⁰ το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS)¹¹ κ.λπ., με στόχο τη διαμόρφωση ενός πλαισίου για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Με τη Σύμβαση της Χάγης «Περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως μετά του Κανονισμού εκτελέσεως αυτής, του Πρωτοκόλλου και των υπ' αριθ. I, II και III αποφάσεων της διασκέψεως» το 1954,¹² που εστίαζε στη διατύπωση αρχών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, ορίστηκαν ως πολιτιστικά αγαθά:

- α. Κινητά ή ακίνητα αγαθά μεγάλης σημασίας για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε λαού, όπως τα μνημεία αρχιτεκτονικής, τέχνης ή ιστορίας, θρησκευτικά ή κοσμικά, αρχαιολογικοί χώροι, ομάδες κτιρίων οι οποίες, στο σύνολό τους, παρουσιάζουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον.
- β. Κτίρια των οποίων ο κύριος σκοπός είναι η διατήρηση ή η παρουσίαση των κινητών πολιτιστικών αγαθών που ορίζονται στο α), όπως είναι τα μουσεία, οι μεγάλες βιβλιοθήκες και τα αρχεία, καθώς και τα καταφύγια που προορίζονται να στεγάσουν, σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης, την κινητή πολιτιστική κληρονομιά που ορίζεται στο α).
- γ. Κέντρα που περιέχουν μεγάλο αριθμό πολιτιστικών αγαθών, όπως ορίζονται στα α) και β), που καλούνται «κέντρα που περιέχουν μνημεία» (ΦΕΚ 6/Α/1981, 1981).

Η Σύμβαση εισήγαγε τις έννοιες της διαφύλαξης και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και αναγνώρισε την παγκόσμια αξία της, καθώς και τη συμβολή κάθε λαού στη διαμόρφωση του πολιτισμού της ανθρωπότητας. Στα κείμενα των διε-

8 Το Συμβούλιο της Ευρώπης, με έτος ίδρυσης το 1949, είναι ο πρώτος πολιτικός οργανισμός που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη και δραστηριοποιείται στον πολιτιστικό τομέα.

9 Το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης Πολιτιστικών Αγαθών (ICCROM – International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) είναι διακυβερνητικός οργανισμός που ιδρύθηκε το 1959 με έδρα τη Ρώμη και εξειδικεύεται στη συντήρηση και την αποκατάσταση των πολιτιστικών αγαθών.

10 Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM – International Council of Museums) είναι διεθνής μη κυβερνητικός οργανισμός που ιδρύθηκε το έτος 1946 από την UNESCO.

11 Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Χώρων (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites) είναι διεθνής μη κυβερνητικός οργανισμός που ιδρύθηκε το έτος 1965 από την UNESCO με σκοπό τη συλλογή και την αξιολόγηση πληροφοριών, την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τη σύνταξη και την εφαρμογή διεθνών συμβάσεων για τη συντήρηση και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

12 Η σύμβαση προέκυψε από την επιστημονική συνάντηση της Μορφωτικής, Επιστημονικής και Πολιτιστικής Οργάνωσης (UNESCO) που πραγματοποιήθηκε στη Χάγη (Ολλανδία) τη 14η Μαΐου 1954, τέθηκε σε ισχύ το έτος 1956 (07.08.1956) και κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 1114/1981 (ΦΕΚ Α', 6).

θνών συμβάσεων και στη βιβλιογραφία συχνά ταυτίζεται ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» με τον όρο «πολιτιστική κληρονομιά».

Στον όρο «πολιτιστική κληρονομιά» περιλαμβάνονται μνημεία (δηλαδή αρχιτεκτονικά, γλυπτικά και ζωγραφικά έργα, κατασκευές που έχουν αρχαιολογικό χαρακτήρα, καθώς και επιγραφές, σπήλαια και άλλα), οικοδομικά συγκροτήματα, καθώς και χωρικά δημιουργήματα φτιαγμένα από τον άνθρωπο μόνο του ή και με τη συμβολή του φυσικού περιβάλλοντος (Κόνσολα, 1995).

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί ένα δυναμικό πεδίο το οποίο διευρύνθηκε τα επόμενα χρόνια ανάλογα με την κοινωνική αντίληψη που επικρατούσε ανά περίοδο, προκειμένου να συμπεριλάβει και άλλους όρους, όπως η άυλη πολιτιστική κληρονομιά (intangible cultural heritage), που περιλαμβάνει ζωντανές εκφράσεις και παραδόσεις ομάδων και κοινοτήτων από όλο τον κόσμο, τις οποίες έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους –μεταξύ των οποίων, ήθη, έθιμα, μουσικές, χορούς– και τις μεταδίδουν στους απογόνους τους, στις περισσότερες περιπτώσεις από στόμα σε στόμα (Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, 2024).

Στη Χάρτα της Βενετίας το 1964, ορίζεται με το άρθρο 1 η έννοια ενός ιστορικού μνημείου. Με βάση τη Χάρτα αυτή, ο όρος ιστορικό μνημείο δεν καλύπτει μόνο το μεμονωμένο αρχιτεκτονικό έργο αλλά και την αστική ή την αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια ενδεικτική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός. Αυτό ισχύει όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία (ICOMOS, 1964).

Με βάση τη Σύμβαση των Παρισίων για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (1972), η οποία υιοθετήθηκε από την Ελλάδα το 1981, ως **πολιτιστική κληρονομιά νοούνται τα:**

Μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, έργα μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή δομές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, κατοικίες σε σπηλιές και συνδυασμοί χαρακτηριστικών, που έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

Σύνολα οικοδομημάτων: ομάδες ξεχωριστών ή συνδεδεμένων κτιρίων που, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειας ή της θέσης τους, έχουν παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

Τοπία: έργα του ανθρώπου ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσης, καθώς και εκτάσεις, συμπεριλαμβανομένων των αρχαιολογικών χώρων, που έχουν παγκόσμια αξία από ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική άποψη (ΦΕΚ 32/Α/1981, 1981).

Στη Σύμβαση επισημαίνεται η ανάγκη για την προστασία, τη συντήρηση και την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, μέσω της ένταξής της στα σχέδια γενικού προγραμματισμού, την ίδρυση υπηρεσιών αρμόδιων για την προστασία και την αξιοποίησή της, την προώθηση μελετών για την αντιμετώπιση των κινδύνων που την απει-

λούν και τη λήψη μέτρων για την αξιοποίησή της. Για την εφαρμογή της, θεσμοθετήθηκε μια Διακυβερνητική Επιτροπή στις αρμοδιότητες της οποίας περιλαμβάνεται και ο καθορισμός των κριτηρίων βάσει των οποίων εξαιρετικής σημασίας μνημεία της ανθρωπότητας μπορούν να ενταχθούν στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

Η εισαγωγή των ιστορικών κήπων και των αρχών για την προστασία και τη διατήρησή τους το 1982 από τη Χάρτα της Φλωρεντίας (ICOMOS, 1982) διέυρνε ακόμα περισσότερο το πεδίο της ιστορικής κληρονομιάς.

Στη Σύμβαση της Γρανάδας, το 1985, εισάγεται ο όρος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Στο Άρθρο 1 της Σύμβασης αυτής, που κυρώθηκε στην Ελλάδα το 1992, με τον Ν. 2039/1992, ορίζεται ότι στον όρο «αρχιτεκτονική κληρονομιά» περιλαμβάνονται τα ακόλουθα ακίνητα αγαθά:

1. Τα μνημεία: κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων ή των διακοσμητικών στοιχείων, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους.
2. Τα αρχιτεκτονικά σύνολα: ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού τους ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους ώστε να σχηματίζουν ενότητες που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά.
3. Οι τόποι: σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης εν μέρει κτισμένα, τα οποία αποτελούν εκτάσεις τόσο χαρακτηριστικές και ομοιογενείς, ώστε να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά και τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και τεχνικού τους ενδιαφέροντος (ΦΕΚ 61/Α/1992, 1992).

Η Σύμβαση επισημαίνει την ανάγκη καταγραφής των αγαθών που απειλούνται, προκειμένου να προστατευθούν, αλλά και δημιουργίας νομικού καθεστώτος για την προστασία τους. Βασική υποχρέωση του κράτους είναι η θέσπιση ευνοϊκών φορολογικών μέτρων για τη διατήρηση αυτής της κληρονομιάς, η ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για τη συντήρηση και την αναστήλωση και η υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας με σκοπό να προσδιορίσει και να αναλύσει τις επιπτώσεις της ρύπανσης στην αρχιτεκτονική κληρονομιά και να καθορίσει τα μέτρα που θα μειώσουν ή θα απαλείψουν αυτές τις αιτίες.

Το 1987, στη Χάρτα της Ουάσινγκτον (Washington Charter) αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα προστασίας και διατήρησης των ιστορικών συνόλων και καθορίζονται άξονες και στρατηγικές για την προστασία, τη διατήρηση, την αποκατάσταση και την προσαρμογή τους στις ανάγκες των σύγχρονων κοινωνιών (ICOMOS, 1987).

Ειδικότερα, ορίστηκαν ως «ιστορικές αστικές περιοχές» (historic urban areas) οι τόποι που περιλαμβάνουν μεγάλες και μικρές πόλεις, κωμοπόλεις και ιστορικά κέντρα ή συνοικίες, μαζί με το φυσικό και ανθρωπογενές τους περιβάλλον. Αναγνω-

ρίζεται ότι όλες οι πόλεις του κόσμου, είτε αναπτύχθηκαν οργανικά είτε δημιουργήθηκαν βάσει σχεδίου, αποτελούν έκφραση των κοινωνιών που διαβιούν εντός τους. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, οι αξίες που πρέπει να διαφυλαχθούν στις ιστορικές πόλεις είναι ο ιστορικός χαρακτήρας τους και το σύνολο των υλικών και πνευματικών-άυλων στοιχείων που εκφράζουν αυτό τον χαρακτήρα.

Επιμέρους στοιχεία των ιστορικών αστικών περιοχών που χρήζουν προστασίας είναι:

- α. Η αστική μορφολογία, που καθορίζεται από τα οικοδομικά τετράγωνα και τους δρόμους.
- β. Οι σχέσεις μεταξύ των κτιρίων και των υπαίθριων χώρων και των χώρων πρασίνου.
- γ. Το σχήμα και η όψη των κτισμάτων (εξωτερικά και εσωτερικά) όπως καθορίζεται από το μέγεθος, τον ρυθμό, την κλίμακα, τα υλικά, το χρώμα και τη διακόσμησή τους.
- δ. Οι σχέσεις της πόλης με την περιβάλλουσα περιφέρειά της.
- ε. Οι διάφορες λειτουργίες της πόλης που αναπτύχθηκαν διαχρονικά (ICOMOS, 1987).

Στις επιχειρησιακές κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή της σύμβασης της παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO («Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention»), το 1987, ορίζονται τέσσερις βασικές κατηγορίες ιστορικών συνόλων που δύνανται να περιληφθούν στη λίστα των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

1. Πόλεις που είναι χαρακτηριστικές μιας συγκεκριμένης περιόδου ή μιας κουλτούρας, οι οποίες διατηρήθηκαν σχεδόν πλήρως και παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανεπηρέαστες από τις μεταγενέστερες εξελίξεις. Στην περίπτωση αυτή, ως προστατευόμενη περιοχή θεωρείται ολόκληρη η πόλη μαζί με το περιβάλλον της.
2. Πόλεις που έχουν εξελιχθεί και έχουν διατηρηθεί, ενίοτε μέσα σε εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον, και οι χωρικές δομές που έχουν αναπτύξει οι οποίες είναι αντιπροσωπευτικές των διαδοχικών σταδίων της ιστορίας τους. Στην περίπτωση αυτή, το σαφώς καθορισμένο ιστορικό τμήμα υπερισχύει του σύγχρονου περιβάλλοντος.
3. Ιστορικά κέντρα που καλύπτουν ακριβώς την ίδια περιοχή με τις αρχαίες πόλεις και περιστοιχίζονται από τις σύγχρονες πόλεις. Στην περίπτωση αυτή, είναι απαραίτητο να προσδιοριστούν τα ακριβή όρια της τοποθεσίας στις ευρύτερες ιστορικές διαστάσεις του εκάστοτε κέντρου και να υπάρξει κατάλληλη πρόβλεψη για το άμεσο περιβάλλον του.
4. Τομείς, περιοχές ή απομονωμένες μονάδες οι οποίες, ακόμα και αν έχουν απολέσει βασικά στοιχεία τους, παρέχουν σημαντικές αποδείξεις για τον χαρακτή-

ρα μιας ιστορικής πόλης που έχει εξαφανιστεί. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι εναπομείναντες τόποι και τα κτίρια πρέπει να διατηρούν επαρκή τεκμήρια για την αρχική μορφή του ιστορικού συνόλου (UNESCO, 1987).

Το 1992, η Σύμβαση της Βαλέτας, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2005, με τον Ν. 3378/2005 ΦΕΚ 203/Α/2005 – Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς (αναθεωρημένη), αναφέρει ότι στην αρχαιολογική κληρονομιά περιλαμβάνονται κατασκευές, οικοδομήματα, αρχιτεκτονικά σύνολα, οργανωμένοι χώροι και τόποι, κινητά αντικείμενα, μνημεία πάσης φύσεως μαζί με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται, είτε αυτά βρίσκονται στη γη είτε μέσα στο νερό (ΦΕΚ 203/Α/2005, 2005).

Σύμφωνα με το ευρετήριο των όρων για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά της UNESCO, διακρίνονται τρεις βασικές κατηγορίες πολιτιστικών τοπίων: το σαφώς καθορισμένο τοπίο, το βιολογικά εξελισσόμενο τοπίο (συμπεριλαμβανομένων των απολιθωμένων τοπίων και των εξελισσόμενων τοπίων) και τα συναφή πολιτιστικά τοπία.

Τα πολιτιστικά τοπία αντιπροσωπεύουν τα συνδυασμένα έργα της φύσης και του ανθρώπου. Είναι ενδεικτικά της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας και κατοίκησης με την πάροδο του χρόνου, υπό την επίδραση των φυσικών περιορισμών ή/και ευκαιριών, που παρουσιάζονται από το φυσικό τους περιβάλλον, και διαδοχικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δυνάμεων, τόσο εξωτερικών όσο και εσωτερικών (UNESCO, 1996).

Κατά τα επόμενα χρόνια, ο όρος της πολιτιστικής κληρονομιάς διευρύνθηκε, για να φτάσει, την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα, η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς να αναφέρονται σε ευρύτερους αστικούς τύπους, με αντικείμενο προστασίας τις πολιτισμικές και φυσικές αξίες και τα χαρακτηριστικά ευρύτερων περιοχών πέραν των αυστηρών χωρικών ορίων των ιστορικών κέντρων.

Η ένταξη των ιστορικών οικισμών (historic towns) μαζί με τις πόλεις (cities) και τις αστικές περιοχές (urban areas), ως αντικείμενο προστασίας, γίνεται με την υιοθέτηση των Αρχών της Βαλέτας (2011) για τη «Διαφύλαξη και Διαχείριση των Ιστορικών Πόλεων, Οικισμών και Αστικών Περιοχών». Πλέον, στον ορισμό των ιστορικών συνόλων εισάγεται και η άυλη κληρονομιά ως σημαντική παράμετρος που έχει καθορίσει τη μορφή τους και την εξέλιξή τους. Αναφέρεται ότι οι ιστορικές πόλεις και τα ιστορικά σύνολα συγκροτούνται από υλικά στοιχεία που περιλαμβάνουν, εκτός από την πολεοδομική δομή, αρχιτεκτονικά στοιχεία, τοπία μέσα και έξω από την πόλη, αρχαιολογικά κατάλοιπα, πανοραμικές απόψεις, περιγράμματα, θέες, και σημαντικές περιοχές και άυλα στοιχεία που περιλαμβάνουν δραστηριότητες, συμβολικές και ιστορικές λειτουργίες, πολιτιστικές συνήθειες, παραδόσεις, μνήμες και πολιτιστικές αναφορές που συγκροτούν την ουσία της ιστορικής αξίας τους. Επισημαίνεται ότι οι πε-

ριοχές αυτές είναι τμήμα της καθημερινής ανθρώπινης ζωής και η προστασία και η ένταξή τους στη σύγχρονη ζωή αποτελούν τη βάση του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού (ICOMOS, 2011).

Το 2011, η UNESCO εισήγαγε την έννοια του «Ιστορικού Αστικού Τοπίου», αναφερόμενη στην αστική περιοχή που έχει διαμορφωθεί από την ιστορική διαστρωμάτωση πολιτιστικών και φυσικών αξιών και χαρακτηριστικών και εκτείνεται πέρα από το «ιστορικό κέντρο» ή το «σύνολο», συμπεριλαμβάνοντας τον ευρύτερο αστικό χώρο. Αυτή η προσέγγιση αντιμετωπίζει την ιστορική πόλη ως μια συνέχεια του χώρου και του χρόνου, όπου οι κοινωνίες κάθε εποχής αντανakλούν τα χαρακτηριστικά τους. Στόχος αυτής της προσέγγισης είναι η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ της διατήρησης και της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, της οικονομικής ανάπτυξης, της λειτουργικότητας και της βιωσιμότητας μιας πόλης, ώστε οι ιστορικές περιοχές να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των σημερινών κατοίκων και να διατηρούνται για τις μελλοντικές γενιές (UNESCO, 2011).

Είναι προφανές ότι η σταδιακή εξέλιξη της έννοιας της προστασίας, από το μεμονωμένο κτίριο ή μνημείο προς το σύνολο, την ιστορική αστική περιοχή, και τελικά το Ιστορικό Αστικό Τοπίο, αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό των παγκόσμιων αντιλήψεων κατά τον 20ό αιώνα και τις αρχές του 21ου. Τα όρια της χωρικά προσδιορισμένης ιστορικής περιοχής επεκτείνονται διαχρονικά από τις δύο διαστάσεις του χώρου στις τρεις και τέσσερις διαστάσεις του τοπίου, και η πολιτιστική κληρονομιά αντιμετωπίζεται ως σημαντική παράμετρος του σύγχρονου αναπτυξιακού σχεδιασμού (Jokilehto, 2010).

Στην Ελλάδα, βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας (Ν. 3028/2002, άρθρο 2):

- α. Ως πολιτιστικά αγαθά νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου.
- β. Ως μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία βάσει των εξής διακρίσεων:
 - αα. Ως αρχαία μνημεία ή αρχαία νοούνται όλα τα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στους προϊστορικούς, αρχαίους, βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους και χρονολογούνται έως και το 1830. Στα αρχαία μνημεία συμπεριλαμβάνονται σπήλαια και παλαιοντολογικά κατάλοιπα για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι συνδέονται με την ανθρώπινη ύπαρξη.
 - ββ. Ως νεότερα μνημεία νοούνται τα πολιτιστικά αγαθά που είναι μεταγενέστερα του 1830 και των οποίων η προστασία επιβάλλεται λόγω της ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους.
 - γγ. Ως ακίνητα μνημεία νοούνται τα μνημεία που υπήρξαν συνδεδεμένα με το έδαφος και παραμένουν σε αυτό ή στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών, καθώς και τα μνημεία που βρίσκονται στο έδαφος ή στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών και δεν είναι δυνατόν

να μετακινηθούν χωρίς βλάβη της αξίας τους ως μαρτυριών. Στα ακίνητα μνημεία συμπεριλαμβάνονται οι εγκαταστάσεις, οι κατασκευές και τα διακοσμητικά και λοιπά στοιχεία που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους, καθώς και το άμεσο περιβάλλον τους.

- δδ. Ως κινητά μνημεία νοούνται τα μνημεία που δεν θεωρούνται ακίνητα.
- γ. Ως αρχαιολογικοί χώροι νοούνται εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς, οι οποίες περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται αρχαία μνημεία ή αποτέλεσαν ή υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν από τους αρχαιότερους χρόνους έως και το 1830 μνημειακά, οικιστικά ή ταφικά σύνολα. Οι αρχαιολογικοί χώροι περιλαμβάνουν και το απαραίτητο ελεύθερο περιβάλλον που επιτρέπει στα σωζόμενα μνημεία να συντίθενται σε ιστορική, αισθητική και λειτουργική ενότητα.
- δ. Ως ιστορικοί τόποι νοούνται είτε εκτάσεις στην ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς που αποτέλεσαν ή που υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν το χώρο εξαιρετών ιστορικών ή μυθικών γεγονότων, ή εκτάσεις που περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται μνημεία μεταγενέστερα του 1830, είτε σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης μεταγενέστερα του 1830, τα οποία συνιστούν χαρακτηριστικούς και ομοιογενείς χώρους, που είναι δυνατόν να οριοθετηθούν τοπογραφικά, και των οποίων επιβάλλεται η προστασία λόγω της λαογραφικής, εθνολογικής, κοινωνικής, τεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους.
- ε. Ως άυλα πολιτιστικά αγαθά νοούνται εκφράσεις, δραστηριότητες, γνώσεις και πληροφορίες, όπως μύθοι, έθιμα, προφορικές παραδόσεις, χοροί, δρώμενα, μουσική, τραγούδια, δεξιότητες ή τεχνικές που αποτελούν μαρτυρίες του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού (ΦΕΚ 153/Α/2002, 2002).

1.2 Ορολογία επεμβάσεων στο ιστορικό δομημένο περιβάλλον

Για τις επεμβάσεις στα ιστορικά μνημεία και σύνολα, ο Gaczoł, υποστηρίζει ότι πρέπει να ακολουθούν τις αρχές της Ιατρικής του Ιπποκράτη «Primum non nocere» – το οποίο μπορεί να αποδοθεί ως ότι πρώτο μέλημα είναι να μην προκαλέσεις φθορά ή αλλοίωση (Gaczoł, 2015).

Σύμφωνα με τη Χάρτα της Burra, η διαχείριση των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να ακολουθεί επτά βασικά βήματα: Την αναγνώριση των χαρακτηριστικών του κτιρίου ή του τόπου, την αξιολόγηση της πολιτιστικής του αξίας, την αναγνώριση των παραμέτρων που το διαμόρφωσαν και θα το επηρεάσουν, την ανάπτυξη πολιτικών, την προετοιμασία σχεδίου διαχείρισης και στη συνέχεια την υλοποίηση του και, τέλος, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση του σχεδίου αυτού.